

Борис Білинський

МИРОН КОРДУБА В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ

Після довгих років замовчування і намагання стерти ім'я Мирона Кордуби з історичної пам'яті українців ренесанс його імені в сучасній Україні майже став фактом. Про це свідчить широке відзначення 120 та 125-річчя вченого у 1996 і 2001 роках, поява монографій і статей у науковій періодиці, зацікавлення його творчістю молодих науковців, що присвячують свої наукові дослідження і дисертації М. Кордубі¹.

Мирон Кордуба не зникав ніколи з виднокола українців – зацікавлення його особою і його творами жило в думках і діях української діаспори².

І коли “розвалилась зла руїна” і звільнена історична думка почала збирати розсипані та потоптані національні перли, ім'я Мирона Кордуби, мов фенікс із попелу, ожило і заграло перед нами усіма барвами. Жило ім'я Мирона Кордуби і в пам'яті його родини – дружини і невтомної помічниці Євгенії Кордуби з Цегельських, доньки Стефанії Білинської-Ольшанської з Кордубів, його внуків – Адріани Білинської-Огорчак і автора цих рядків³. Як прямий нащадок ювіляра я вдячний ініціативній групі Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за запрошення взяти участь у вшануванні пам'яті діда і в міру моїх сил хочу відновити реальний образ М. Кордуби – людини, вченого, політичного і громадського діяча. Незважаючи на те, що під безпосереднім впливом діда я був не більше 5 років (1942–1947), коли мені було 14 років і я мешкав у нього у Львові, вплив його особистості я відчував від моменту самоусвідомлення і це чималою мірою позначилося на моїй громадянській і політичній позиції⁴. Велике значення для мене мала і книгозбірня діда, де я читав “Науково-літературний вісник”, повний комплект якого зберігався в бібліотеці Мирона Кордуби, праці Д. Донцова і багатьох інших національних ідеологів та політиків, а праці їхні були недоступні для людей мого покоління в радянський час.

У цій статті я не буду аналізувати діяльність М. Кордуби як історика і бібліографа. Це повинні робити фахівці. Я хочу висвітлити стосунки, які склалися між Мироном Кордубою і суспільством, в якому він жив і працював. Можливо, мені

¹ *Дашкевич Я.* Мирон Кордуба та його “Бібліографія історії України” / Я. Дашкевич // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2001. – Вип. 5–6. – С. 16–24 (Український археографічний збірник. – Т. 8–9).

² *Прицак О.* Мирон Кордуба і його життя / О. Прицак // Дзвін. – 1990. – № 7. – С. 144.

³ *Білинський Б.* Мирон Кордуба як політик державного напрямку / Б. Білинський // Поступ. – 2001. – № 55 (713). – 7–8 квітня.

⁴ *Білинський Б.* Спогад про дідуся / Б. Білинський // Наукові зошити історичного факультету. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 373–375.

удасться воскресити в пам'яті і деякі реакції та погляди діда на події, що відбувалися, і які, безумовно, обговорювалися в колі сім'ї. Багато дечого закарбувалося в дитячій пам'яті – відомо, що діти воєнного часу, дозріваючи соціально значно швидше, часто були позбавлені дитинства.

Про свої дитячі враження від близького домашнього спілкування з дідом я написав у 2003 р. в “Наукових зошитах історичного факультету”⁵. Зараз я спробую висвітлити їх дещо по-іншому.

Мирон Кордуба народився в Габсбурзькій монархії і прожив у ній до 42 року життя. І він, і його дружина Євгенія Цегельська народилися і зростали у родині греко-католицьких священників, які в цей час були чи не основними хранителями національної ідеї в її тодішньому розумінні⁶.

Рідний брат дружини М. Кордуби Лонгин Цегельський – політик і державний діяч цього часу. Близькі родинні стосунки були з родиною Барвінських.

Ще до Першої світової війни в 1894 р. відбувається знайомство М. Кордуби з М. Грушевським, яке переросло в багаторічну творчу дружбу і співпрацю, про що свідчать понад 100 листів, які щасливо збереглися в родині, і я маю надію, що ці листи, а також щоденник, все ж таки будуть опубліковані⁷.

М. Кордуба постійно цікавився політикою. У 1897–1898 рр. він прослухав у Відні спеціальний курс політичної історії під керівництвом Макса Відінгера, брав участь у громадянському житті віденських українців, зокрема активно працював в українському товаристві “Січ”. У Відні М. Кордуба захистив дисертацію. На жаль, матеріальні умови змусили відмовитися від амбітних наукових планів і зайнятися викладацькою роботою в гімназіях⁸.

Від 1900 р. Мирон Кордуба працює в Чернівцях. Це дуже активний період громадянського життя вченого. Він спілкувався з О. Кобилянською, Лесею Українкою, О. Маковеем, К. Білинським, Р. Смаль-Стоцьким та іншими українськими політиками і культурними діячами, пов'язаними в цей час із Буковиною. У нашій домашній бібліотеці зберігаються видання з посвятами О. Кобилянської, О. Маковея, що свідчить про тісні дружні стосунки родини Кордубів із літераторами.

До початку Першої світової війни М. Кордуба публікує приблизно 79 політично-публіцистичних статей, які відображають ситуацію на Буковині. Від 1903 р. М. Кордуба – дійсний член НТШ. На Буковині М. Кордуба працював приблизно 20 років. Брав активну участь у відродженні українського руху. У 1918 р. стає членом Краєвого комітету Української Національної ради. Він – делегат від Буковини

⁵ Білинський Б. Спогад про дідуся / Б. Білинський // Наукові зошити історичного факультету. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 373–375.

⁶ Чорновол І. Школа Грушевського – Мирон Кордуба / І. Чорновол // Львівська газета. – 2006. – № 76 (883). – 28–30 квітня.

⁷ Головин Б. Михайло Грушевський і становлення Мирона Кордуби як ученого / Б. Головин // Подільське слово. – 1996. – 12 жовтня.

⁸ Піх О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф / О. Піх // Бібліографія історії українсько-польських відносин. Суспільно-політичні та економічні процеси (За матеріалами картотеки Мирона Кордуби). – Львів, 2009. – С. 5–44.

(разом із Б. Безпалком) у Києві. З проголошенням української державності (УНР і ЗУНР), М. Кордуба працює на дипломатичній роботі⁹.

На жаль, як і в інших частинах України, національне відродження на Буковині зазнало невдачі. Захопивши владу в Чернівцях, румуни депортують українських діячів, в першу чергу галичан, з краю. Родина Кордубів спочатку зупиняється в Станіславові, а згодом перебирається до Львова¹⁰. Як мені відомо з оповідань моєї бабусі – Євгенії, сім'я Кордубів постійно терпіла від нестатків. Мирон Кордуба тривалий час перебував у наукових чи політичних відрядженнях між Києвом, Львовом і Віднем, працював у таборах для військовополонених, брав участь у дипломатичних місіях. Така діяльність не приносила жодних прибутків, у сім'ї зростало троє дітей, дружина була відірваною від своїх родичів і свояків, які проживали в Галичині, контактували вони періодично. Матеріальні труднощі відчувала сім'я аж до переїзду до Варшави, де Мирон Кордуба зайняв кафедру в університеті¹¹.

Львівський період життя М. Кордуби, пов'язаний з НТШ і Українським таємним університетом, у якому вчений очолив кафедру історії і став деканом філософського факультету. Вже у 1923 р. на цьому факультеті діяли 23 кафедри. До першого сенату Українського таємного університету у Львові увійшли такі діячі: В. Щурат, М. Панчишин, М. Кордуба, І. Раковський, І. Крип'якевич, М. Левицький, Г. Куровець, М. Музика, М. Вахнянин та інші¹².

В архівах збереглися конспекти викладів М. Кордуби, які потребують опрацювання і звичайно ж видання¹³. М. Кордуба контактував з М. Грушевським, який повернувся на радянську Україну. За пропозицією М. Грушевського М. Кордуба обирають членом археографічної комісії Української Академії Наук, а згодом дійсним членом історичної секції. У жовтні 1927 р. М. Кордуба відвідує Київ. Є його цікаві спогади про цей візит у щоденнику і пресі, де він відтворює реалії післяреволюційного Києва¹⁴. Пам'ятаю пізніші розповіді діда про цю поїздку та його паралелі зі щоденним львівським життям у міжвоєнні роки, зокрема його аналіз мовного питання, яке дуже нагадує сучасний стан. Працював М. Кордуба в Українському таємному університеті й принагідно викладав у приватній українській гімназії у Львові, однак постійно оплачуваної роботи в цей час не мав. У 1928 р. його запрошують на посаду професора східно-європейської історії Варшавського університету.

Варшавський період його життя і діяльності тривав 11 років. Це особливо плідний період з наукового погляду. М. Кордуба гідно представляє українську історичну науку за кордоном, бере участь у міжнародних форумах, пропагує Україну

⁹ *Пріцак О.* Мирон Кордуба – історик, публіцист / *О. Пріцак* // *Основа*. – 1992. – 15 лютого.

¹⁰ *Пріцак О.* Мирон Кордуба і його життя / *О. Пріцак* // *Дзвін*. – 1990. – № 7. – С. 144.

¹¹ *Вергелес Т.* Українські імена. Повернення Мирона Кордуби / *Т. Вергелес* // *Молода Галичина*. – 1996. – № 66 (7243). – 13 червня. – С. 3.

¹² *Мирон Михайлович Кордуба* // *Кондратюк К., Білан П.* Видатні історики України ХХ століття. Історіографічні нариси. – Тернопіль, 1998. – С. 35–37.

¹³ *Серкіз Я.* Професор Мирон Кордуба / *Я. Серкіз* // *Просвіта*. – 1996. – Ч. 5 (174). – 3 березня.

¹⁴ *Серкіз Я.* З галереї видатних. Мирон Кордуба / *Я. Серкіз* // *Християнський голос*. – 1999. – Ч. 2 (2526). – Січень. – С. 4.

і її історію. Він організовує викладання історії України у Варшавському університеті, лекції професора користуються популярністю серед українських студентів не тільки історичного факультету. Відомий художник О. Шатківський*, який студіював у цей час у Варшавській художній академії, також відвідував лекції М. Кордуби і залишив дуже характерний шарж – зображення М. Кордуби під час лекції. Цей шкіц зберігається у мене як подарунок художника і зараз я подаю його до публікації вперше. Відомо, що лекції Мирона Михайловича слухав також Єжи Гедройц, який у своїх спогадах зазначає, що саме лекції М. Кордуби зацікавили його проблемами України. Враховуючи те, що в США історію України тоді ще не викладали, а в СРСР її було практично заборонено, семінар, а згодом кафедра М. Кордуби були чи не єдиними установами, де такі виклади відбувалися.

У 20–30 роках М. Кордуба був членом економіко-технічного відділу Інституту громадознавства й Історико-філологічного товариства у Празі, Польського товариства прихильників історії й Варшавського інституту дослідження національних справ, а також Угорського товариства ім. Ш. Петефі¹⁵.

У 1927 р. Мирон Кордуба бере участь у з'їзді істориків у Варшаві, організованому Польським Історичним Товариством. Редагує науковий журнал “Biuletyn polsko-ukrainski” (1932–1938), а також створює серію англійських підручників, де в томі, що стосується історії Польщі, подав статтю про генезу і розвій козаччини аж до Переяславської угоди 1654 р. Як писав сам автор, “засвітлюючи справу з нашого становиська”¹⁶.

Шарж-зарисовка О. Шатківського

* Шатківський Олекса (1908–1979) – художник і графік родом із Почаєва. Художню освіту здобував у Варшавській школі прикладного мистецтва та в Академії мистецтв. Творчість О. Шатківського позначена рисами експресіонізму. У Варшаві слухав лекції професора М. Кордуби в університеті, під час яких зробив зарисовки (дружні шаржі). Шкіци подарував художник внукові професора М. Кордуби – Б. Білінському.

¹⁵ Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX – перша половина XX ст.) / І. Федорів. – Тернопіль, 2001. – 127 с.

¹⁶ Головин Б. Михайло Грушевський і становлення Мирона Кордуби як ученого / Б. Головин // Подільське слово. – 1996. – 12 жовтня.

М. Кордубу обирають членом багатьох міжнародних товариств істориків. Він співпрацював із товариством “Прометей”, що ставило своєю метою визволення народів СРСР, зокрема кавказьких. Треба згадати і Федерацію історичних товариств Східної Європи, до якої входили, крім польських, чеських та угорських, три українські наукові інститути – НТШ, Національний музей у Львові, Український науковий інститут у Варшаві. Учасниками цього об’єднання були представники Німеччини, Прибалтики, Югославії, Греції, Фінляндії, Румунії. До виконавчої комісії увійшов і Мирон Кордуба¹⁷.

У 1940 р. у зв’язку з воєнними подіями М. Кордуба залишає Варшаву і переїжджає до Холма, де викладає в українській гімназії. Мені відомі свідчення холмшаків, які саме під час викладів М. Кордуби стали свідомими українцями. У 1941 р. оселяється у Львові. З цього часу починається останній період життя М. Кордуби. Працює спочатку вчителем в українській гімназії, а потім перекладачем у “Народній торгівлі”. Принципово не бере участі в суспільних організаціях, які хоч якоюсь мірою були лояльними до окупантів. Пам’ятаю його розмови за столом удома, де він обурювався з вандалізму нацистів і говорив, що не впізнає німців, яких добре знав і поважав ще з австрійських часів. “Ось що може зробити з нормальним народом нелюдський режим за короткий час”, – говорив він. Після відходу німців почало відновлюватися наукове життя¹⁸. Відновив свою діяльність Львівський університет і Академія Наук. Від 1944 р. Мирон Кордуба працює в цих обох установах, пізнає усі “принади” тоталітарного радянського режиму. Невігластво “начальства”, цькування ідеологів. Ці факти добре відомі, вони обговорювалися в родині. Особливої уваги заслуговують події, пов’язані з так званим судом над Грушевським 15 лютого 1946 р. “Спектакль” планували за звичайною радянською режисурою, де передбачалося відречення учнів від свого Вчителя. М. Кордуба зайняв чітку позицію. Він виступив із лекцією (до речі, виголошував її на ювілейних святах у Варшаві) – “М. Грушевський як дослідник княжої доби в історії України”, де характеризував свого вчителя як великого історика, наголошуючи, що кожна цивілізована нація була б гордою, маючи такого вченого¹⁹. Моя мама (яка в цей час працювала у бібліотеці Університету) була присутня на цьому засіданні. Це була нечувана демонстрація вільнодумства супроти тоталітарного режиму. Після цього деякі свідомі українці підходили до неї, тисли руку і gratулювали²⁰.

Радянська преса не забарилася зі зливою злобних статей. У доносах на ім’я М. Хрущова тодішній Перший секретар КПУ Іван Самойлович Грушецький зазначав, що М. Кордуба не хоче порвати з націоналістичними концепціями

¹⁷ Піх О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф / О. Піх // Бібліографія історії українсько-польських відносин. Суспільно-політичні та економічні процеси (За матеріалами картотеки Мирона Кордуби). – Львів, 2009. – С. 5–44.

¹⁸ Білінський Б. Спогад про дідуся / Б. Білінський // Наукові зошити історичного факультету. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 373–375.

¹⁹ Серкіз Я. Професор Мирон Кордуба / Я. Серкіз // Просвіта. – 1996. – Ч. 5 (174). – 3 березня.

²⁰ Білінський Б. Спогад про дідуся / Б. Білінський // Наукові зошити історичного факультету. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 373–375.

і покаятися. Комуністи так і не дочекалися каяття від М. Кордуби. Про це свідчать офіційні рапорти (доноси) місцевої влади до Києва. Про це треба чітко і без компромісів говорити.

У радянських енциклопедіях ученому приписують “помилки об’єктивістського характеру”. На мою думку, кращої похвали для науковця годі відшукати.

М. Кордуба є істориком з чіткою державницькою позицією. Він наголошував на тому, що саме інтелектуальна еліта, а не широкі маси є двигуном історії. У формуванні національної ідеї його праці і особливо унікальна бібліографія історії України посідають почесне місце²¹.

Мирон Кордуба залишив нам понад 500 праць, виданих у Львові, Чернігові, Києві, Відні, Парижі, Берліні, Кракові, Варшаві. О. Прицак назвав його “одним з найбільших істориків Східної і Центральної Європи”²².

Ще декілька “приватних” вражень-спогадів про Мирона Кордубу з близької відстані. Дідо був суворий, маломовний, хоча за обідом завжди оповідав якісь цікаві сучасні або історичні події. Він був дуже вимогливий, вчив мене німецької мови, за що я йому досі вдячний. Він був поліглотом. На дверях між однією з наших кімнат і коридором, які ми постійно забували зачиняти, він написав 16-ма мовами: “Зачиняйте двері!”. М. Кордуба мав дуже тонке відчуття гумору, деякі анекдоти, які я почув від нього, пам’ятаю дотепер. Дідо був дуже принциповим у важливих питаннях і ніколи не поступався своїми переконаннями. З людьми, яких він не поважав, бував досить жорстким. Мабуть, це йому у житті не раз шкодило. Мені відомі деякі приклади таких ситуацій ще з часів, коли молодий Мирон був учнем гімназії, а також в останні роки про його контакти з “чиновниками від науки” в уже радянському Львові.

Як працював М. Кордуба? Вранці, випивши каву, він йшов пішки до Університету або до бібліотеки. В обід приходив додому, а після обіду трохи відпочивав. Потім до пізньої години працював за своїм бюроком. У нього вдома була дуже велика бібліотека, упорядкована самим М. Кордубою. Він рекомендував мені літературу для читання і вимагав, щоб я вів реєстр прочитаних книжок і робив собі відповідні замітки. Вранці М. Кордуба обмивався холодною водою, харчувався регулярно, був невибагливим щодо харчування. Куривав, але не багато. Мав проблеми зі слухом, що також перешкождало йому в професійній діяльності.

*М. Кордуба і його внук Б. Білінський
(Варшава, 1938)*

²¹ Піх О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф / О. Піх // Бібліографія історії українсько-польських відносин. Суспільно-політичні та економічні процеси (За матеріалами картотеки Мирона Кордуби). – Львів, 2009. – С. 5–44.

²² Прицак О. Мирон Кордуба і його життя / О. Прицак // Дзвін. – 1990. – № 7. – С. 144.

У хаті панував певний культ діда. З раннього дитинства я знав, що він великий учений і дуже поважна та заслужена людина. Я завжди асоціював діда з поняттям патріотизму і Україною. І вже після його смерті, коли розпочалися змагання за відродження держави і боротьба за незалежність, дороговказом у моїх думках і діях часто була пам'ять про діда – Мирона Михайловича Кордубу.

Мужність коштувала професорові дорого. Він відчував свою відповідальність за родину – разом з ним проживала дружина, донька і двоє онуків. Пам'ятаю, що в коридорі стояли готові мішки з валянками і фуфайками, а також необхідний резерв харчів. Все було готове до депортації (як тоді називали “вивозу”). Непевність у майбутньому, цькування на роботі, усвідомлення того, що таких відважних вчинків радянська влада не прощає – все це привело до логічного кінця. 30 квітня 1947 р. на робочому місці в бібліотеці ім. В. Стефаніка у нього стався інсульт. 2 травня 1947 р. Мирон Кордуба помер. Похорон перетворився у демонстрацію підтримки вченого. Молодь, старше покоління, працівники університету і просто львів'яни вийшли, щоб віддати останню шану нескореному історику. Колона рухалася пішки від квартири на вулиці Каменярів через центр на Личаківський цвинтар. Домовину везли на старовинному “катафалку”, запряженому кіннями.

Проїшов час... З карти світу, але не зі свідомості людей, зник Радянський Союз з його репресивною машиною. Маємо незалежну Україну. “Чи повернувся М. Кордуба з советського заслання?” На жаль, відповідь буде негативною. Чому? Розпочато видання “Енциклопедії сучасної України”. У другому тому в статті С. Білоконя “Бібліографія історична” про М. Кордубу, автора найґрунтовнішої бібліографії історії України не згадано. Чому?

А Мирон Кордуба похований на Личаківському цвинтарі. На стенді, де вказані поховання визначних осіб, інформації про Мирона Кордубу немає, хоч я не раз звертався до п. Гавришкевича з пропозицією вказати на місце поховання історика.

Невдовзі після відновлення незалежності України група членів “Львівської Бесіди” в приміщенні наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка обговорила перспективи повернення імені М. Кордуби і його спадку. Були присутні Я. Д. Ісаєвич, Я. Р. Дашкевич, О. М. Романів, Л. І. Крушельницька, О. А. Купчинський і автор цієї статті. Було вирішено клопотати про видання праць М. Кордуби в п'яти томах. У мене зберігається “План видання наукових праць Мирона Кордуби”, виданий типографським способом:

Т. I – Історичні праці (бл. 550 ст.)

Т. II – Історико-бібліографічні та джерелознавчі праці (бл. 700 ст.)

Т. III – Історико-географічні, географічно-статистичні та ономастичні праці (бл. 300 ст.)

Т. IV – Листування Мирона Кордуби (бл. 500 ст.)

Т. V – Бібліографія історії України.

На жаль, жоден том досі не надруковано. Михайло Грушевський зачислив М. Кордубу “до невеликого числа своїх справжніх учнів, якими він завжди опікувався і з яких сподівався пожитку для нашої суспільності”. Отже, питання повернення Мирона Кордуби в нашу сучасність залишається відкритим.